

KARI UUSITALO

ELOKUVANEUVOKSEN KYNÄSTÄ

Elokvakritiikkejä vuosilta 1979-1993

Toim. Rami Nummi
ja Hanna Dahlroos

KUSTANTAMO
HELMIVYÖ

Elokuvaneuvoksen kynästä

Kari Uusitalo

Elokuvaneuvoksen kynästä

Elokuvakritiikkejä
vuosilta 1979–1993

Toimittajat
Rami Nummi
Hanna Dahlroos

Kustantamo Helmivyö
Turku 2025

Kari Uusitalo: *Elokuvaneuvoksen kynästä*

Toim. Rami Nummi ja Hanna Dahlroos

ISBN 978-952-7469-60-6

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

Esipuhe

Idea Kari Uusitalon kritiikkejä esittelevästä kirjasta syntyi havainnosta, että arvioita ei ole laajemmin ollut esillä missään. Toki ne ovat löydettävissä Kansallisen audiovisuaalisen instituutin eli KAVI:n kokoelmista, mutta asiaa esittelevä kirja lienee kuitenkin tutustumiseen helpompi vaihtoehto. Kotimaisia elokuvakritiikkejä tai esseitä on ylipäättään julkaistu kokoelmina melko vähän.

Tämän teoksen toimittajat kiinnostuivat suomalaisesta elokuvasta jo lapsuudessaan. Molempien osalta Kari Uusitalolla oli kiinnostuksen heräämiseen tärkeä osuus. Aikanaan hän esitteli elokuvia televisiossa ja kirjoitti niistä Mitä Missä Milloin-kirjoihin. Erityisen kiehtovia olivat Uusitalon listaukset tärkeimmistä kotimaisista elokuvista. Vuoden 1983 kirjassa esiteltiin 55 merkittävää kotimaista elokuvaa, vuonna 1990 jo täydet sata. Nuo listaukset ovat vaikuttaneet myös tämän kirjan sisältöön. Ne ovat toimineet runkona elokuvien valinnalle. Mukaan on myös otettu elokuvia, jotka ovat kuuluneet joko toimittajien tai Uusitalon omiin suosikkeihin. Kirjan kritiikit on alun perin julkaistu Hyvinkään Sanomissa vuosina 1979–1993.

Suomen Kansallisfilmografian arvosteluja koskeva osuus ei löytänyt Uusitalolta ensi-iltakritiikkejä enää vuoden 1985 jälkeisistä elokuvista. Emme löytäneet

myöskään niiden mahdollisia tv-esitysten yhteydessä kirjoitettuja arvioita. Tästä syystä kirja päättyy vuoteen 1985 ja *Tuntemattomaan sotilaaseen*.

Kirjassa mainitaan joitakin sellaisia kotimaisia elokuvia, joista ei ole omaa kritiikkiä, vaikka Uusitalo nostaa ne esiin. Nämä voi ottaa katseluvinkkeinä. Emme ole lähteneet poistamaan noita mainintoja, sillä viittaamiset muihin elokuviin kuuluvat ylipäänsä elokuvakirjoittamisen olemukseen.

Kari Uusitalo on ollut ylivoimaisesti merkittävin kotimaisen elokuvan historioitsija. Myös hänen kritiikkinsä noudattavat usein tätä samaa linjaa. Ne ovat varsin esitteleviä ja kertovat teosten taustoista. Televisiota varten kirjoitetuissa teksteissä Yle saa usein kyytiä. Kyseessä on kritiikki kotimaisten elokuvien esityspolitiikkaa kohtaan. Olemme jättäneet sen paikalleen. Ensinnäkin siksi, että se on osa Uusitalon persoonallista sanottavaa, toisaalta siksi, että sillä on ajankuvallista merkitystä. Teksteistä välittyy, kuinka tärkeitä television elokuvaesitykset olivat muutama vuosikymmen sitten. Ellei elokuvaa nähnyt televisiosta, ei sitä nähnyt välttämättä oikein mistään. Tallenteitakaan ei aina ollut saatavilla. Lisäksi Uusitalon kommenteilla saattaa olla oma merkityksensä, jos joku intoutuu tulevaisuudessa tutkimaan sitä, kuinka kotimaiset elokuvat ovat aikojen saatossa näkyneet kuva-ruuduissa.

Tämä kirja ei sisällä kaikkia Kari Uusitalon kritiikkettä, se on siis valikoima. Meitä teksteissä ovat kiehtoneet runsaat tiedolliset yksityiskohdat sekä toisaalta myös Uusitalon kirjoitustyyli, jossa on kiehtovia kielikuvia ja

usein hienostunutta ironiaa. Uskomme, että kirja tällaisenaan antaa Uusitalosta kriitikkona varsin kattavan kuvan. Olemme liittäneet mukaan myös Elokvaneuvoksen haastattelun vuodelta 2020. Se on julkaistu alun perin Ramin blogissa Toiveunia kankaalla.

Kiitämme Kari Uusitaloa, Kavin kirjaston henkilökuntaa, Juha Seitajärveä ja perheenjäseniämme avusta ja kannustuksesta. Juri Nummelinille ja Kustantamo Helmivyölle kiitokset siitä, että saimme kirjahankkeellemme kustantajan.

Porissa 1.12.24

Rami Nummi ja Hanna Dahlroos

Kari Uusitalolle kotimainen elokuva on ollut elämäntyö

Elokuvaneuvos Kari Uusitalon haastattelu

Elokuvaneuvos Kari Uusitalon tietävät kaikki kotimaisista elokuvaa vähänkään enemmän seuranneet tahot. Hän on kirjoittanut mittavan uransa aikana leegion kirjoja suomalaisen elokuvan historiasta ja tehnyt myös itse dokumenttielokuvia. Uusitalon rakkaus suomalaiseen elokuvaan syttyi Orvo Saarikiven vuonna 1942 ensi-iltaan tulleen *Aika vanha kultainen* -teoksen myötä.

– Olin kesällä 1942 yhdeksänvuotias. Elokuva teki minuun lähtemättömän vaikutuksen. Olin heti ”myyty” elokuvalle ja nimenomaan kotimaiselle. Kun joulukuussa 1957 menin työhön Suomi-Filmin lyhytelokuvaosastolle, sen osastopäällikkönä oli - Orvo Saarikivi eli elämäni ensimmäisen elokuvan ohjaaja. Kohtalonsormen jalanjälkikö oli pelissä mukana?

Uusitalo kiinnostui jo varhaisessa vaiheessa myös kotimaisen elokuvan historiasta. Hän kertoo, että ajatus aihetta käsittelevän kirjan kirjoittamisesta syntyi talvella 1961. Tarve syntyi yksinkertaisesti siksi, ettei sellaista teosta vielä ollut.

– Rupesin keräämään järjestelmällisesti suomalaisen

elokuvan historiaan liittyviä tietoja, kun ne olivat niin riipinraapin siellä ja täällä. Kirjahanketta taas edisti silloisen esimieheni Veikko Laihasen myönteinen suhtautuminen asiaan.

Suomalaisen elokuvan vuosikymmenet ilmestyi sitten vuonna 1965 ja Uusitalo pitää sitä pääteoksenaan Suomen kansallisfilmografia-teossarjan ohella. Elokuvaneuvos toimi sarjan päätoimittajana. Jotain on jäänyt julkaisemattakin.

– Abel Adamsin ja Adams-Filmi Oy:n historiateoksen piti ilmestyä vuonna 2012, firman satavuotisjuhlavuonna, kustantajana Abelin pojanpoika Peter Adams. Jotenkin valmis käsikirjoitus kuitenkin hautautui hänen muiden liikepuuhiensa ja rientojensa alle. Teos jäi toteuttamatta.

Uusitalo kirjoitti artikkelin myös vuonna 2019 ilmestyneeseen *Unelmatehdas Liisankadulla* -kirjaan, joka käsittelee Suomen Filmitöidensä ja sen tuotantoa. Hän kertoo kirjoittavansa yhä jonkin verran, “mutta aika vähäistä se nykyisin jo on”.

Kirjaprojektiansa ohella Uusitalo on kirjoittanut runsaasti artikkeleita ja arvosteluja kotimaisesta elokuvasta. Julkaisufoorumeita ovat olleet esimerkiksi Kinolehti ja Hyvinkään sanomat.

Hän on kuitenkin toiminut myös ohjaajana. Pääasiassa Uusitalon ohjaustyöt ovat olleet veronalennuslyhytelokuvia studiokaudella, mutta hän toteutti myös kolme pitkää elokuvaa. *Suomalainen ratsuväki* (1963) kertoo nimensä mukaisesti maamme ratsuväen tarinan, *Man-nerheim Suomen marsalkka* (1968) taas valottaa kohteen-

sa elämäntarinaa arkistofilmien avulla. *Se oli vuonna 1923, kun isällä oli hammassärky...* (1969) on puolestaan kokoomaelokuva, johon on yhdistetty Erkki Karun lyhytkomedian oheen autenttisia arkistovälähdyksiä 1920-luvun alun Helsingistä. Teokset osoittavat taitavaa elokuvakielen ja -muodon hallintaa. Uusitalo kertoo harkinneensa laajempaakin heittäytymistä elokuvan tekijäksi.

– *Ajatus kävi mielessäni 1960-luvun alkupuoliskolla, perustaa oma tuotantoyhtiö Kare-Filmi Reijo Hassisen kanssa, mutta kotimaisten lyhytelokuvien veronalennus-oikeuden päättyminen 1964 romutti ajatuksen.*

– *Myös pitkän näytelmäelokuvan ohjaaminen kiinnosti jossakin määrin, mutta sitten 1970 siirryin vastakkaiselle puolelle elokuvasäätiön listoille elokuvien tukijaksi (rahoittajaksi) ja ajatus jäi. Omiin ohjaustöihini suhtaudun hyvin nostalgisesti. Ehkä parhaana niistä pidän Mannerheim Suomen marsalkkaa (1968) ja lyhytelokuvaa Mika Waltarista (1962).*

Kari Uusitalon suhde kotimaiseen elokuvaan on siis ollut vähintäänkin kiinteä. Mutta mikä hänelle on tärkeintä elokuvassa ja mitä suomalainen elokuva on hänelle merkinnyt?

– *Tärkeintä elokuvassa minulle on, että se saa minut pitämään siitä. Vanhana Särkän sähköpoikana kiinnittän huomioni myös mahdollisiin klaffivirheisiin, epäaidontuntuiseen replikointiin sekä “vuotaako” kulissi ja näkyykö kuvassa maikin (mikrofonin) varjo.*

– *Elokuva, nimenomaan kotimainen, on ollut sekä elämäntyöni että ehkä tärkein harrastukseni. Kun katson*

taaksepäin, olen iloinen siitä, että toukokuussa 1955 keksin hakeutua kesätöihin Liisankadun SF-halleille. Siitä kaikki alkoi...

Kotimaisen elokuvan nykytilaa Uusitalo pitää kohtalaisena. Hänen mukaansa taso on varsin vaihtelevaa, mutta enimmäkseen tuotokset ovat vähintään mielenkiintoisia. Elokuwaneuvos muistuttaa myös Elokuvasäätiön rahoittajapanoksesta, joka on erittäin merkittävä.

Aikanaan, kun ryhdyin seuraamaan kotimaista elokuvaa, minulle toimivat erittäin tärkeinä ja mielenkiintoisina alkupisteinä Uusitalon laatimat luettelot merkittävistä kotimaisista elokuvista Mitä Missä Milloin -kirjoissa vuosina 1983 ja 1990. Ensimmäisessä esiteltiin 55, jälkimmäisessä täydet sata teosta. Listoja katsellessa huomio kiinnittyy joihinkin sellaisiin teoksiin, jotka eivät ole saaneet kriitikoiden yleistä tunnustusta ainakaan enää nykyään. Yksi tällainen elokuva on Aarne Laineen *Kukonlaulusta kukonlauhuun* vuodelta 1955. Ohjaajansa ainoa vakava teos saa elokuvaneuvoksen kannatuksen edelleenkin.

– Kukonlaulusta kukonlauhuun on Aarne Laineen neljästä ohjauksesta ylivoimaisesti paras, johtuen jo käsi-kirjoituksesta. Elokuva liikkui hyvin ajassa, 1950-luvun puolivälin tunnelmissa. Sen nimi ruotsiksi oli erinomaisen onnistunut ”Men starkast är jorden”. On varmasti lähiluvun ansaitseva elokuva.

Noilla listoilla oli myös useampia Toivo Särkän historiallisia elokuvia. Maisterin ohjauksista Uusitalo toteaa näin:

– Särkkä oli paras epookkielokuvien ohjaajana. Hä-

nellä oli vuosisadan vaihteesta jo omakohtaisia muistikuvia. Ja muutenkin hänen elokuvansa olivat enimmäkseen ammattimaisesti toteutettuja.

Lopuksi pyysin Kari Uusitaloa laatimaan listan kymmenestä suosikkielokuvastaan kotimaisen elokuvan studiokaudelta (1920–1963).

– Huvittelen katsomalla videolta vanhoja kotimaisia elokuvia aikajärjestyksessä. Vuosien 1920–1963 mielestäni parhaat elokuvat ovat aikajärjestyksessä siis olleet: (peruste: Olen vain pitänyt niistä eniten):

Valentin Vaala: Gabriel, tule takaisin (1951)

Jack Witikka: Silja nuorena nukkunut (1956)

Edvin Laine: Niskavuori taistelee (1957)

Jack Witikka: Suuri sävelparaati (1959)

Aarne Tarkas: Opettajatar seikkailee (1960)

Aarne Tarkas: Oksat pois... (1961)

Ritva Arvelo: Kultainen vasikka (1961)

Aarne Tarkas: Älä nuolase... (1962)

Edvin Laine: Pikku suorasuu (1962)

Mikko Niskanen: Pojat (1962)

– Tämä on tietysti hyvin epäortodoksinen lista, mutta nämä kotimaiset elokuvat vuosilta 1920–1963 ovat kotiolojen uusintakatselussa miellyttäneet minua eniten, Kari Uusitalo päättää.

Koskenlaskijan morsian

Mykän elokuvan sarja alkaa

TV-1:n kotimaisen elokuvaohjelmiston runko rakentuu kevätkauden 1984 ajan vanhoille 1920-luvun mykkäelokuville. Tuota Yleisradion Filmipalvelun päällikön päätöstä voisi luonnehtia miltei kulttuuriteoksi – kotimaisia mykkäelokuviahan ei kuvaruudussa aikaisemmin ole liiemmästi nähty. Vain *Ollin oppivuodet* pari kertaa, *Nummisuutarit* ja *Murtovarkaus* kertaalleen. Kuitenkin meiläkin tehtiin mykän filmin aikaan näytelmäelokuvia varsin runsaasti, kaikkiaan yli 80 kappaletta.

Tallella noista kahdeksastakymmenestä elokuvasta on enää vajaa puolet, suurin piirtein kolmisenkymmentä ja lähinnä Suomi-Filmin tuotantoa. Viisi niistä on valittu tämänkertaiseen sarjaan. Aikaisemmin on kuvaruudussa esitetty noista viidestä ainoastaan *Nummisuutarit* vuodelta 1923. Kaikkien muiden kohdalla on kysymyksessä ensiesitys televisiossa.

Sarja on kovasti Erkki Karu -painotteinen, mikä onkin varsin ymmärrettävää, olihan Erkki Karu suomalaisen mykän elokuvan suuri voimamies. Hän oli Suomi-Filmi Oy:n perustaja ja ensimmäinen suomalaiskansalliseksi luonnehdittava elokuvaohjaajamme. Avaustyönä nähdään tänä iltana Erkki Karun vuonna 1922 ohjaama *Kos-*

kenlaskijan morsian, jonka ensi-ilta aikoinaan oli vuoden 1923 ensimmäisenä päivänä. Elokuva perustuu Väinö Katajan samannimiseen romaaniin vuodelta 1914, ja kuten monet varmasti muistavatkin, Valentin Vaala teki samasta aiheesta äänielokuvan neljätoista vuotta myöhemmin.

Koskenlaskijan morsian oli ensimmäinen Erkki Karun ohjaama täyspitkä näytelmäelokuva, hänen aikaisempi ohjauskokemuksensa rajoittui vain pariin lyhyeen farsisiharjoitelmaan. Elokuva laski myös perustan Erkki Karun maineelle hyvien, suomalaisen yleisön sydäntä lähellä olevien elokuvien tekijänä. Karu itse oli entinen kiertuenäyttelijä, joka vuosikymmenten maata kierrettyään tarkkaan tunsi kansan syvien rivien maun.

Erkki Karun *Koskenlaskijan morsiamessa* esittävät pääosia Heidi Blåfield-Korhonen, tuo ”suomalaisen elokuvan valkea lilja”, sekä paremmin oopperalaulajana tunnettu Oiva Soini. Heidi Blåfield-Korhosen näyttelijäperinteet jatkuvat tänäkin päivänä suoraan alenevassa polvessa – Marja Korhonen (1924–2014) on hänen tyttärensä, Heidi Herala tyttärentyttärensä. Elokuvan koskenlaskukohtaukset on kuvattu Iitissä, tämä oli ensimmäinen mutta ei suinkaan viimeinen kerta, kun filmauskamerat pyörivät Mankalan koskilla.

Tämän hetken silmin katsottuna *Koskenlaskijan morsian* on varsin alkeellista tekoa. Onhan sillä ikääkin jo yli kuusikymmentä vuotta. Meikäläistä yleisöä elokuva miellytti aikanaan kovasti ja saatiinpa siitä kopioita kauaksi Skandinavian maihin ja myös Keski-Eurooppaan. Elokuvan tärkein jakso, koskenlaskukohtaus, on kuvattu

kuudella kameralla. Vielä nytkin nuo metrit vaikuttavat tehokkuudellaan.

(Hyvinkään Sanomat 11.1.1984)

Nummisuutarit

Ensimmäinen ja paras

Aleksis Kiven kuuluisa kansankomedia *Nummisuutarit* on muutettu elokuvaksi kaikkiaan kolme kertaa. Ensimmäisen filmatisoinnin teki Erkki Karu jo mykän elokuvan aikaan 1923, seuraavan version mustavalkoisena äänielokuvana Wilho Ilmari 1938 ja kolmannen Valentin Vaala väreissä vuonna 1957.

Erkki Karun tulkinta on näistä kolmesta paras. Tänä iltana saamme nähdä sen kuvaruudussa jo neljännen kerran – viimeksi se on ollut esillä kesäkuussa 1984. Wilho Ilmarin ohjaus on nähty kotikatsomoissa vain kahdesti, viimeksi jouluna 1976, ja samaten kahdesti myös Valentin Vaalan elokuva, se viimeksi marraskuussa 1982. Toivottavasti nekin jossakin vaiheessa kaivetaan jälleen esiin, onhan esimerkiksi Ilmarin elokuvan näkemistä kulunut aikaa jo 17 vuotta!

Erkki Karu ohjasi oman sovituksensa ulkokuvien osalta lähinnä Lopen Pilpassa sekä Hunsalassa. Iivarin kaupunkireissun kohdalla sai vanha Porvoo esittää 1860-luvun Hämeenlinnaa. Elokuvansa tärkeimpään tehtävään, Nummisuutarin Eskoksi, Karu kiinnitti Helsingin Ruot-

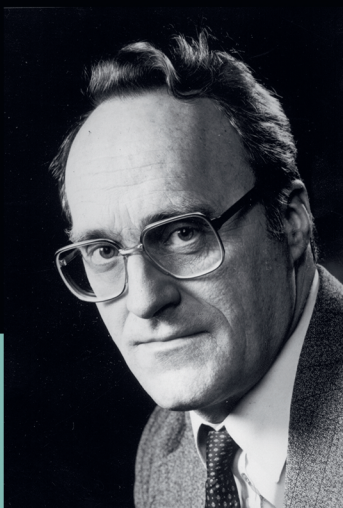
salaisen Teatterin Axel Slanguksen, joka sitä ennen oli ehtinyt näytellä samaa roolia ruotsiksi nelisenkymmentä kertaa Suomessa sekä 30 kertaa Ruotsissa. ”Jumala varjelkoon minua enemmistä esiintymisistä tässä hahmossa”, huokaisi Slangus Filmiaitassa elokuvaversioon valmistuttua.

Oman arvonsa tuntevana kanttori Sepeteuksena nähdään kansallisteatterin näyttelijäsuuruus Adolf Lindfors. Monissa muista aikansa näyttelijöistä poiketen Lindfors rinnasti elokuvan teatteriin: ”Minusta filmi on ehdottomasti asetettava yhtä korkealle kuin teatterikin, eikä voi olla kysymystäkään siitä, etteikö se olisi taidetta”, kuten hän Filmiaitassa lausui.

Elokuvan on kuvannut Saksasta Suomi-Filmiin 1921 kiinnitetty berliiniläinen Kurt Jäger, joka kotiutui maaamme niin hyvin, että hän jäi tänne loppuiäkseen. Jäger oli taitava kameramies, joka tässäkin elokuvassa osoittautuu oman alansa ammattilaiseksi. Kuvaajan ja ohjaajan yhteistyö sujuu hyvin esimerkiksi Eskon humalakohtauksessa, jossa elokuvan tekoajankohta huomioon ottaen kamera liikkuu epätavallisen vapaasti. Mitä enemmän Eskon humalatila syvenee, sitä irtonaisemmin Jägerin kamera heiluu, kieppuu ja pyörii. Idea oli tietenkin lähtöisin ohjaajalta, mutta toteutuksesta vastasi mies kameran takana.

Nummisuutarit Erkki Karun ohjaamana kuuluu suomalaisen mykän elokuvan kirkkaimpiin helmiin. Televisiossa saamme nähdä sen toivottavasti Suomen elokuva-arkiston vuonna 1982 restauroimana versiona, joka

Elokuvaneuvos Kari Uusitalo (s. 1933) on kotimaisen elokuvan merkittävin historioitsija ja Suomen Kansallisfilmografia -sarjan päätoimittaja sekä monien dokumenttien ohjaaja. Hän on toiminut myös elokuva-kriitikkona, mutta tämä puoli hänen työstään on usein jäänyt syrjään.

Elokuvaneuvoksen kynästä korjaa tilanteen. Se on valikoima Uusitalon vuosina 1979–1993 Hyvinkään Sanomiin kirjoittamia arvioita. Pääpaino on kotimaisen elokuvan kultakaudessa, ja teksteistä välittyy syvä innostus ja asiantuntemus aiheeseen. Uusitalon kritiikit ovat mainio keino hahmottaa maamme elokuvan kehitystä ja ajankuvaa. Kirja sisältää myös Uusitalon haastattelun.

KUSTANTAMO
HELMIVYÖ

Kansikuva: Älä nuolase... / Elonet
Kansisuunnittelu: JT Lindroos

ISBN: 978-952-7469-60-6

9 789527 469606